

Makarenko L. World view principles of legal culture

In the article a transition is examined to the new level of world view culture of the third millennium, which is begun with the group of people, which are the transmitters of new world view culture which causes the proper resonance in their souls. In the conditions of distribution in society of other values this resonance is possible exactly for people in which these values have the high spiritual measuring, and in case of occurring of social necessity such people activate, feeling moral responsibility for the society, state.

Marked, that a legal culture is basis of recreation of legal experience, development of intellectual, spiritual potential of people, claim of the integral system, view-valued orientations.

Key words: culture, right, legal culture, value of right, world view.

УДК 340.1

*Олена Миколаївна Макеєва,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У сучасному українському суспільстві в епоху політичних, економічних та правових трансформацій наявні тенденції, що пов'язані з різким падінням поваги до права, його цінності та навіть зневагою до багатьох правових положень та настанов. Як відомо, право впливає на правову свідомість та поведінку людей, і, відповідно, повинно сприяти прогресивним змінам у суспільстві. На нашу думку, всі суперечливі та трагічні події, що відбуваються сьогодні у суспільстві, є результатом нерозвинутого правового світогляду, правової свідомості та правової культури представників як державних і громадських інституцій, так і громадян. Як наголошує Н. Оніщенко, йдеться про несприйняття держави, багатьох її інститутів, недовіру до її реформаторських позицій та стартів, що посилює песимістичні настрої і світоглядні деформації в суспільстві. Крім того, права необхідно дотримуватися не тільки завдяки повазі до нього, сприйняття демократичних засад права взагалі, а й завдяки нагальній потребі відродження поваги до правового порядку в суспільстві [1, с. 93].

Сьогодні вкрай необхідна якісна правова освіта та проаганда правових знань з метою формування правового світогляду та правової культури суспільства. Одним із суб'єктів правової освіти суспільства є засоби масової інформації (ЗМІ), від яких залежить, як суспільство сприймає право та інформацію про нього. Такий стан справ зумовлює і актуалізує проблему наукового вивчення та аналізу ролі ЗМІ у формуванні правового світогляду та правової культури суспільства.

Вивчення ролі ЗМІ у суспільних процесах розпочалося ще на початку ХХ ст., а спроби створення теоретичних концепцій з'являються в середині ХХ ст. у працях П. Лазарсфельда і Г. Ласвелла. У 60–70-ті роки ХХ ст. відбувається пошук нових загальнотеоретичних підходів до розуміння ролі мас-медіа в суспільстві, чим було зумовлене підвищення інтересу до праць теоретиків постструктуралізму і постмодернізму (Т. Адорно, Р. Барт, М. Горкгаймер, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз та ін.). Серед сучасних праць, в яких досліджуються проблеми

мас-медійних процесів та роль ЗМІ в сучасному світі, слід назвати публікації таких авторів, як В. Бебик, О. Гриценко, С. Квіт, Н. Костенко, І. Машенко, А. Москаленко, В. Різун, А. Ручка, А. Чічановський, О. Чекмишев та ін. Важливий напрям дослідження мас-медіа був започаткований працями М. Маклюєна і продовжений у працях теоретиків постіндустріального інформаційного суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер, М. Кастельс та ін.). Проблематиці, пов'язаній із формуванням медіа-права, присвячено низку публікацій, серед них праці таких дослідників, як К. Беляков, В. Брижко, О. Кузнецова, Т. Маєр, Н. Петрова, І. Погорелова, Т. Приступенко, В. Цимбалюк, В. Якубенко та ін. Проблеми формування правової культури та правового світогляду досліджувалися такими вченими-правознавцями, як С. Алексєєв, В. Головченко, Ю. Дмитрієвський, І. Льїн, Б. Кістяківський, В. Копейчиков, Є. Назаренко, Н. Оніщенко, Л. Петрова, П. Рабінович, В. Тацій та ін. Не применшуючи значення їх наукового доробку, варто окремо приділити увагу вивченню особливостей впливу мас-медіа на формування правового світогляду та правової культури.

Метою статі є дослідження ролі і впливу ЗМІ на правовий світогляд та правову культуру суспільства.

Важливою складовою журналістської діяльності є вплив ЗМІ на правове життя суспільства, правовий світогляд та правову культуру населення. Преса, телебачення і радіо, а також електронні ЗМІ є поліфункціональними носіями продуктів не тільки журналістської, а й інших видів соціальної діяльності, зокрема правоосвітньої, пов'язаної з трансляцією духовних та правових цінностей у масову свідомість. Журналіст, виконуючи свої професійні обов'язки, доносить правову інформацію та формує правову культуру суспільства. Для того щоб право сприймалося як цінність на особистісному рівні, необхідно відповідно до потреб часу і розвитку сучасної особистості формувати соціальний й освітній простір. Окрім інформаційної, журналістика є видом духовно-практичної діяльності аналітичного характеру, функцією якої є впровадження у масову свідомість світоглядно орієнтованих оцінок явищ і фактів, актуальних для масової свідомості.

На думку О. Третякової, вплив журналістики на правову культуру суспільства визначається її участю в розвитку правосвідомості на двох рівнях: раціональному (підвищення правової інформованості населення) й емоційному (формування правових орієнтирів і позитивного ставлення до права). Вплив правової журналістики на правову свідомість може мати декілька ефектів: когнітивний (давати нові правові знання), ціннісний (формувати правові установки і ставлення до права) і організаційно-утилітарний (давати можливість удосконалювати правову поведінку). Може також мати і дисфункціональний, небажаний ефект, що знижує рівень правосвідомості громадян [2, с. 42].

Дія права в певних просторово-часових вимірах здійснює ідейно-мотиваційний вплив на особистість, а тому сприяє утвердженню належного рівня правової свідомості, правової культури та правової поведінки. Як засвідчує практика, недооцінка специфіки сприйняття права призводить до того, що деякі правові норми не сприймаються правовою свідомістю, не стають визнаними у суспільстві, що призводить до деформації правосвідомості, передусім правового нігілізму, правового ідеалізму, правової демагогії тощо [3, с. 285].

Як зазначає В. Коробка, правовий світогляд, будучи духовно-інтелектуальним стрижнем для більшості ментальних феноменів, через правове мислення, яке відповідає за узгодження індивідуальних потреб особистості з універсальними загальнозначущими основами соціального співжиття, на підставі ціннісно-ідеальних основ буття, розробляє правову ідею — загальноправовий ідеал, у координатах якого за умови активної взаємодії правової свідомості, правового менталітету здійснюється соціально-правова організація життєдіяльності особистості й суспільства [4, с. 13].

ЗМІ є чинником, що впливає на формування правової свідомості та правового світогляду. Формування правової свідомості — це надзвичайно складний та багаторівневий філософ-

ський та психологічний процес сприйняття нормативно-правових приписів, який своєрідно відбувається у кожній людині та має різні, абсолютно не схожі результати. ЗМІ — це сукупність сучасних каналів зв'язку (преса, телебачення, радіомовлення, кіно, мережа Інтернет тощо) за допомогою яких поширюється правова інформація у суспільстві. У статті 18 Закону України «Про інформацію», зокрема, визначено, що одним із видів інформації у державі є правова інформація — сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [5]. Як відомо, є дві групи правової інформації. Перша — документовані юридичні акти та правові принципи. Це — Конституція України, законодавчі і підзаконні акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти. Друга — повідомлення преси, телебачення, радіо, публічні виступи та інші засоби інформації з правових питань. Наукові дослідження, опитування населення свідчать про те, що громадяни переважно отримують знання про державу і право (крім навчальних закладів) з цього джерела. Газети «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Юридичний вісник України», «Закон і бізнес», журнали «Бюлетень Міністерства юстиції України», «Право України», «Юридичний журнал» та інші сьогодні несуть велике навантаження з поширення юридичної інформації. Відіграють немалу роль у поширенні правових знань і місцеві періодичні видання, у яких постійно висвітлюється правова тематика.

На нашу думку, з метою виявлення особливостей впливу ЗМІ, варто брати до уваги особливості формування правового світогляду та правової свідомості українців, враховуючи менталітет, традиції, правовий досвід та досвід державо- та правотворення в Україні. Соціально-правовими дослідженнями зафіксовано, що переважна більшість населення України підтримує правові цінності. Разом з тим нині важко передбачити подальшу еволюцію правового світогляду та правової свідомості українського народу та його молодого покоління, що значною мірою залежить від правової орієнтації владних структур у політичному, правовому та економічному просторі. Тому в таких умовах необхідно враховувати, як формується правова культура й правові цінності різних соціальних груп і соціально-демографічних спільнот населення держави.

Розглядаючи правосвідомість та правову культуру нації, можна говорити, що в ній зафіксовані й унікальність самої нації, і належність до всього людського роду, а також відповідь на питання, яким чином вона може визначити на теоретичному рівні свою ідентичність та оригінальність, за допомогою яких правових норм вона може захистити себе. Національна правосвідомість виступає творцем ціннісних правових орієнтацій народу, його різних соціальних груп і верств [6, с. 45].

Одним із напрямів діяльності мас-медіа є правова освіта громадян, що реалізується шляхом підвищення правової культури особистості. Інтерес і довіра до діяльності ЗМІ в сучасних умовах визначається тим, наскільки цікавою для суспільства є їх тематика, наскільки значальною є їх роль у житті нинішнього динамічного суспільства. І саме правова освіта має на меті формування високого рівня правового світогляду, правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства. Як визначає Н. Оніщенко, правова освіта може розглядатися як система виховних і навчальних дій, спрямованих на створення умов для формування: поваги до права; власних уявлень і настанов, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства; концепцій, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи та правомірної реалізації її громадянської позиції. Правоосвітня робота — це конкретні заходи, спрямовані на здійснення суб'єктом

правового впливу певних дій, що ґрунтуються на розроблених програмах реалізації правового виховання в суспільстві [7, с. 36].

ЗМІ є суб'єктом правоосвітньої роботи та інститутом правової соціалізації особистості, що популяризує правові знання, формує або зміцнює позитивні правові установки, допомагають удосконалити правову поведінку. Сучасні ЗМІ набули величезної сили і впливу, оскільки саме вони фактично формують образ і сприйняття того світу, в якому живе суспільство.

Засоби масової інформації систематично інформують громадян про події суспільно-правового життя України та міжнародної спільноти, про правові аспекти діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, про здійснення прав і свобод громадян, профілактику правопорушень, особливо серед молоді, боротьбу з кримінальними злочинами, корупцією, організованою злочинністю. Перевагами ЗМІ перед іншими каналами правового інформування є оперативність подання інформації, широке охоплення населення, щоденність впливу і доступність правової інформації [8, с. 320].

З метою формування правового світогляду та правової культури суспільства засобами масової інформації застосовуються різні форми та методи правоосвітньої роботи: систематично залучаються до виступів у ЗМІ вчені, спеціалісти та фахівці з різних галузей права. З метою належного висвітлення актуальних правових питань, роз'яснення актів законодавства створюються постійні рубрики в друкованих ЗМІ, на радіо, телебаченні та соціальних мережах. Також створюються дитячі телепередачі правового спрямування, залучаються діти та підлітки до участі в них. У теле- та радіопередачах здійснюється висвітлення актуальних правових питань, в тому числі шляхом організації циклу навчально-методичних телепередач із залученням провідних фахівців у галузі права. Вживаються заходи щодо підвищення кваліфікації представників засобів масової інформації з висвітлення питань держави і права, чинного законодавства, а також працівників юридичних служб міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо методики правового інформування населення у ЗМІ.

Одним зі шляхів формування правового світогляду та правової культури особи за допомогою засобів масової інформації є правове виховання. Як відомо, правове виховання — це систематичний правовий вплив на особу з метою засвоєння нею правових знань, підвищення рівня правосвідомості і правової культури, вироблення орієнтації на соціально-активну правомірну поведінку. Правова пропаганда є однією із форм правового виховання особистості, що передбачає поширення правових знань серед населення шляхом тлумачення норм права через засоби масової інформації. Правова інформація, що подається ЗМІ, на відміну від офіційного видання закону, що містить сам його текст, у більшості випадків супроводжується переказом правової норми з роз'ясненням того, як її тлумачити і застосовувати на практиці. До того ж ця правова інформація сама знаходить свого адресата без звернення будь-куди. Адже в суспільстві, що трансформується, роль засобів масової інформації значно посилюється, оскільки саме в такі періоди зростає потреба громадян точніше, об'єктивніше оцінювати правові явища і події. Як зазначає Ю. Толика, результативність правової пропаганди залежить від стану суспільної свідомості, психологічного клімату в суспільстві, від схильності певних соціумів до сприйняття відповідної інформації [9, с. 9].

На сьогодні мас-медіа накопичили величезний досвід впливу на свідомість особистості і суспільства. Як зазначає В. Кирилін, професійний і грамотний «правовий вплив» ЗМІ на масову аудиторію має призвести до формування і розвитку правової свідомості, принципів і установок на правову поведінку, конкретні дії та вчинки, тобто до становлення та розвитку високого рівня правової культури особистості і суспільства. Найявніть так званої «контрпропагандистської діяльності» ЗМІ, інформаційні війни, прихована й відкрита ангажованість ЗМІ та окремих журналістів, надання суперечливої інформації призводять до становлення суперечливої суспільно-масової та індивідуальної свідомості, що, в свою чергу, негативно позначається на формуванні та розвитку особистісної і суспільної право-

свідомості та правової культури [10, с. 12]. Участь ЗМІ у правовій соціалізації особистості може бути конструктивною, тобто мати когнітивний, аксіологічний і поведінковий ефекти, а може мати і дисфункціональний ефект, що знижує рівень правосвідомості громадян. Перегляд телепередач, що містять антисоціальні сцени, тісно пов'язаний з антисоціальною поведінкою. У випадках поширення недостовірної, необ'єктивної інформації, при смакуванні подробиць злочинів, культивуванні жорстокості і насильства публікації або сюжети мають негативний ефект, і ЗМІ перетворюються на контрагента правової соціалізації, знецінюючи моральні і правові установки. Правова соціалізація особистості — явище неоднозначне, вона може включати в себе і елементи, що мають руйнівний характер для особистості, що приводить до нагнітання агресії, апатії, розчарування населення, що веде за собою непоправні наслідки.

Таким чином, ЗМІ — це впливовий інформаційно-пропагандистський апарат, який є одним з ефективних засобів збереження і поширення правових знань і цінностей, формування правового світогляду та правової культури суспільства. Вплив мас-медіа на особу не зводиться лише до передачі громадянам знань про законодавство, а особливо важливим є формування переконаності особи у необхідності дотримання правових норм, формування позитивного ставлення до права, визнання його цінності.

Список використаних джерел

1. *Онiщенко Н. М.* Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу / Н. М. Онiщенко // Бюлетень міністерства юстиції. — 2014. — № 2. — С. 91–96.
2. *Третьякова О. В.* Журналистика и правовая культура общества: взаимодействие в контексте развития демократии : дис. ... д-ра полит. наук / О. В. Третьякова. — СПб., 2012. — 49 с.
3. *Дія права: інтегративний аспект* : монографія / кол. авторів ; відп. ред. Н. М. Онiщенко. — К. : Юридична думка, 2010. — 360 с.
4. *Коробка В. М.* Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення / В. М. Коробка // Право і суспільство. — 2010. — № 4. — С. 9–14.
5. *Про інформацію* : Закон України від 2 жовтня 1992 р. із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
6. *Менюк О. А.* Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти / О. А. Менюк. — К. : Орiяни, 2001. — 172 с.
7. *Онiщенко Н.* Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти / Н. Онiщенко // Вісн. — 2012. — № 23. — С. 35–37.
8. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні* : монографія / Л. М. Герасіна. — Х. : Право, 2009. — 351 с.
9. *Тодыка Ю. Н.* Конституционные основы формирования правовой культуры / Ю. Н. Тодыка. — Харьков : РАЙДЕР, 2001. — 160 с.
10. *Кирилин К. А.* Средства массовой информации — в развитии правовой культуры личности в России : автореф. дис. ... канд. филолог. наук / К. А. Кирилин. — Барнаул, 2003. — 30 с.

Макеева О. М. Роль засобів масової інформації у формуванні правового світогляду та правової культури суспільства

У статті досліджено роль та значення засобів масової інформації у формуванні правового світогляду та правової культури суспільства. Обґрунтовується роль ЗМІ як інституту правової соціалізації особистості. Аналізуються форми та методи правової освіти суспільства. Доведено, що роль мас-медіа у формуванні правового світогляду та правової культури особи не зводиться лише до передачі громадянам знань про законодавство, а особливо важливим є формування переконаності особи у необхідності дотримання правових норм, формування позитивного ставлення до права, визнання його цінності.

Ключові слова: засоби масової інформації, правовий світогляд, правова культура, правова соціалізація, правова освіта, правове виховання.

Макеева Е. Н. Роль средств массовой информации в формировании правового мировоззрения и правовой культуры общества

В статье исследована роль и значение средств массовой информации в формировании правового мировоззрения и правовой культуры общества. Обосновывается роль СМИ как института правовой

соціалізації личности. Аналізуються форми і методи правового формування суспільства. Доведено, що роль СМІ в формуванні правового світогляду і правової культури личности не зводиться лише до передачі громадянам знань про законодавство, особливо важливим є формування переконаності личности в необхідності дотримання правових норм, формування позитивного ставлення до права, визнання його цінності.

Ключевые слова: засади масової інформації, правовий світогляд, правова культура, правова соціалізація, правове формування, правове виховання.

Makeieva O. The role of the media in the formation of legal consciousness and legal culture of a society

In the article the role and importance of the media in the formation of legal consciousness and legal culture of a society were investigated. The role of the media as the institute of legal socialization of a person was substantiated. The forms and methods of legal education of a society were analyzed. It was proved that the role of the media in the formation of legal consciousness and legal culture of a person is not limited by the transfer of knowledge about the law to the citizens, but it is the most important to form a conviction of a person that it is necessary to observe the legal rules, create positive attitude to the law and recognize its value.

Key words: the media, legal consciousness, legal culture, legal socialization, legal education, legal upbringing.

УДК 340.1

*Олександр Миколайович Малюк,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ: СУТНІСНІ ОЗНАКИ ТА ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Цікавим і мало вивченим питанням загальної теорії держави і права є питання, яке пов'язане з аналізом та вивченням категорії «правова ідеологія». Не секрет, що правова ідеологія, як і правова психологія, здебільшого досліджувалися в контексті структури терміно-поняття – правова свідомість. Проте остання досить детально вивчена вченими-правознавцями. Достатньо згадати праці вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: В. Бабкін, О. Зайчук, М. Козюбра, О. Копиленко, В. Копейчиков, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Селіванов, Т. Тарахонич, М. Теплюк, Ю. Шемшученко, О. Ющик та ін.

Загальним щодо визначення правової свідомості є те, що це поняття є своєрідним виміром правової реальності. Самі ж дефініції правової свідомості пов'язані з виявленням сутності цієї категорії як сукупності уявлень, почуттів, ідей, що відображають ставлення людей, соціальних спільнот до діючого чи бажаного права. Безумовно, не з усіма висновками деяких правознавців щодо сутності цієї категорії ми можемо погодитися. Так, зокрема, у нас викликає сумнів констатація того, що «правові погляди, ідеї, теорії, почуття живуть як би своїм відокремленим життям, незалежно від економіки, політики, держави і навіть позитивного законодавства» [1, с. 556].

Як нам здається, саме такі фактори як, економіка, політика, культура (загальна і правова) суттєво впливають на рівень правової свідомості і окремого індивіда, і певних соціумів, соціальних груп тощо. Навряд чи низький рівень культури в суспільстві чи економічні кризи-ві прояви можуть сприяти підвищенню рівня правової свідомості, а отже, подоланню явищ правового нігілізму та правового песимізму (явища, ще більш деструктивного, порівняно із